

меняючихся жидкостей на обугленных остатках, свидетельствующих о способе совершения поджога); установления вида, сорта марки нефтепродукта или ГСМ; установление тождества исследуемого и сравниваемого нефтепродукта или ГСМ, их следов (например, обнаружение на одежде данного лица следов смазочных материалов и отношения их к конкретному огнестрельному оружию, транспортному средству, пожу и пр.) и многое другое. Общая групповая принадлежность нефтепродуктов и ГСМ и единый источник происхождения могут быть связаны с особенностями технологии производства (на данном заводе, данной партии продукции); условиями хранения (например, бензин в открытом резервуаре), транспортировки, эксплуатации (масло с признаками эксплуатации в двигателе автотранспортного средства), обстоятельствами дела и пр.

Таким образом, следственная и экспертная практика убеждает в том, что квалифицированная, вдумчивая работа с объектами КЭМВИ может дать существенную информацию, необходимую для расследования дел разных категорий.

Список литературы:

1. Мистричев В.С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. – Изд. Саратовского университета, 1980. – 113 с. 2. Селай М.Я. Методология судебной идентификации. – К.: Изд. НИО МВД УССР, 1970. – 256 с. 3. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессах. – М.: Изд. Право и закон, 1996. – 224 с.

Найдено до редакції 30.07.2001 р.

*О.М. Моїсєєв, канд. юрид. наук, доцент,
економіко-правовий факультет
Донецького національного ун-ту*

Уточненє визначення документів та експертна технологія їх дослідження

Практика дослідження документів у процесі встановлення підстав до порушення кримінальної справи та виявлення відомостей про злочин, пов'язаний з їх обігом (підробленням, збутом чи використанням), свідчить про наступне. Ознаки злочину в документах мають прихований характер, тому для їх виявлення необхідно застосовувати все більше спеціальних знань у галузі комп'ютерної, фото-, відеотехніки, техніко-криміналістичної експертизи документів.

У науковій літературі під документом розуміють "матеріальний об'єкт, у якому зафіксовані відомості про будь-які факти, що відбулися чи передбачувалися. У судово-слідчій практиці розрізняють такі види документів: 1) письмові (тексти, цифри, інші записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно-, відеодокументи; 5) фонодокументи." [1, с. 71]. Підста-

вою наведеної класифікації документів є вид системи фіксації інформації, тобто, яким кодом – письмовим, графічним, фототекстичним, відеографічним чи іншим нопа представлена на матеріальному носії (папері, фотоматеріалі, кіно-, відеоплівці тощо). На мою думку, поняття документа як об'єкта криміналістичного дослідження можна визначити у вигляді системи таких структурних елементів: 1) криміналістична інформація, 2) система кодування, якою ця інформація зафіксована, 3) носій інформації (матеріал документа). Виходячи із цього, до існуючої класифікації за видом системи фіксації інформації, яка застосовується при виготовленні, можна додати документи електронні, що створені засобами електронної техніки в електронних кодах на магнітних чи на оптичних носіях.

Інформація як елемент структури досліджуваного документа може розподілятися на відомості, які безпосередньо вказують на факт злочину (наприклад, відеозапис, отриманий засобами відоспостереження, про крадіжку з торговельного приміщення), та відомості, які опосередковано вказують на факт злочину, тобто відомості про його обставини (наприклад, ознаки перекручення первісного змісту документа, логічна невідповідність змісту частин документа чи невідповідність іншим джерелам інформації тощо). Систему кодування інформації в документах природним чином можна розподілити на символну, аналогову та змішану. Символьні коди як елементи цієї системи – цифровий, літерний, піктографічний та інші; аналогові коди – наприклад, аудіо- та відеосигнали, що записані на магнітній плівці, запис в електронному форматі на магнітному диску, система кольорових плям, що складає зображення на фотознімку. Щодо матеріальних носіїв інформації (матеріалів документів), їх окремі типи складають ті, які призначені для заповнення символним кодом, причому кодуючі знаки на них наносяться у певному порядку – за рядками, колонками чи за іншою передбаченою системою, яка існує в бланкових документах. Такий тип носіїв інформації за ознакою наявності порядку розташування символів пропонується визначити як бланковий. Матеріал для виготовлення бланкових носіїв інформації – в переважній більшості це папір, також використовується пластмасова плівка, металеві поверхні тощо. На відміну від бланкових, можна відокремити безбланкові носії інформації, такі як магнітна аудіо- та відеострічка, оптичні диски, фотопапір тощо, на яких інформація у вигляді аналогового сигналу фіксується та зчитується фізичними процесами, такими як магнітна взаємодія (магнітна плівка, магнітні диски), відбиття падаючого світлового променя (оптичні диски), фотографічний процес (фотознімки). Носій інформації може бути також змішаного типу.

Запропонована структура поняття документа відповідає всім його видам, які зустрічаються в сучасній судово-експертній практиці.

Аналіз результатів дослідження документів з метою встановлення відомостей про злочин, пов'язаний з їх обігом, показує, що його ознаки можуть проявлятися в усіх структурних елементах документа – у змісті інформації, в змінах системи, засобів, елементів кодування, в носіїв інформації (матеріалі документа). Наприклад, відкриття фальшивих грошей, проведене спеціалістом з комп'

ютерно-технічної експертизи, які були стерті з оперативної пам'яті ПЕОМ, наділо змогу встановити перелік фірм – учасників гільових фінансових операцій. В іншому випадку зміни аналогового сигналу на магнітній стрічці, які були встановлені магнітооптичним методом, вказали на ознаки перекручення первісного змісту аудіозапису шляхом монтажу з використанням перезапису з другого магнітофона. При дослідженні цінних паперів виявилось, що встановлена їх невідповідність зразкам за хімічними та фізичними параметрами матеріалу документа є ознакою виготовлення підробок.

Узагальнення наведених прикладів свідчить, що дослідження з метою виявлення ознак злочину, пов'язаного з підробленням, збутом чи використанням підроблених документів та цінних паперів, потребує застосування різних методик експертного дослідження та, відповідно, залучення фахівців різних спеціалізацій. Тому його необхідно проводити за розробленою типовою схемою, яка містить окремі методики дослідження, методичні та технічні його засади, вказівки про оптимальне застосування наявних ресурсів – кадрових, матеріально-технічних, процесуальних тощо. Така система дослідження об'єкта з оптимальним використанням усього арсеналу експертних засобів виснажується як експертна технологія [2, с. 3–4]. Оперативно-розшукова, слідча та судова практика потребує побудови такої технології дослідження документів з урахуванням їх різновидів та складної структури.

Враховуючи досвід використання експертних засобів для дослідження документів, можна виділити певні етапи застосування спеціальних знань у перебігу встановлення ознак злочину за експертною технологією.

1. Початковий етап. На ньому щільно із замовником, яким може бути оперативний, слідчий орган чи суд, комісія спеціалістів (експертів) на чолі з адміністратором, як правило, керівником судово-експертної установи (СЕУ), до якої надійшло доручення на проведення дослідження, вивчає особливості наданого об'єкта, конкретизує окремі завдання дослідження з урахуванням можливостей різних методик та формулює узагальнене завдання як установлення ознак злочину, пов'язаного з обігом документа.

2. Підготовчий етап, на якому встановлюється перелік окремих експертних методик, інших експертних засобів та послідовність їх застосування, виходячи із вимоги максимального збереження досліджуваного об'єкта, із наявності та доступності необхідного обладнання, рівня кваліфікації фахівців, які залучаються до дослідження, можливості здійснювати управління кадровими і технічними ресурсами, наявності та якості довідково-інформаційного забезпечення.

3. Робочий етап. На ньому спеціалістами (експертами) проводиться дослідження за обраними методиками. Оптимізація процесу дослідження досягається ефективним управлінням наявними ресурсами, яке може проводити спеціальна особа – адміністратор (керівник СЕУ, до якої надійшло замовлення на дослідження документу). Він здійснює управління шляхом планування та контролю надходження необхідних матеріалів, об'єктів, довідкової інформації тощо, а також збирання і узагальнення результатів.

4. Закінчений етап, на якому відбувається аналіз і синтез результатів досліджень, формулювання висновків відповідно до узагальненого завдання, що може бути реалізований за правилами складання висновку комплексного кримінального дослідження.

Згідно зі змістом двох етапів експертної технології до її типової структури можна включити нижчеописані блоки та системи їх забезпечення в процесі дослідження документів.

1. Вирішення завдань початкового етапу забезпечується блоком конкретизації завдань на застосування експертної технології. Визначення загального завдання та розподілення його на окремі пункти, потрібне для встановлення повної сукупності необхідних експертних засобів, тому цей блок містить такі системи.

1.1. Визначення типу об'єкта наданого для дослідження. Виходячи з практики бачимо, що застосування експертної технології доцільне, якщо дослідженню підлягає складний носій криміналістичної інформації, закодованої не наявним кодом, що містить комплекси ознак, аналіз яких потребує залучення низки засобів вивчення систем кодування та матеріалів документів.

1.2. Визначення інформаційних полів ознак, що підлягають дослідженню. Аналізується кожен елемент структури документа з оглядом на можливість існування в ньому ознак, за якими можуть бути вирішені ідентифікаційні та діагностичні питання і, одночасно, які можуть свідчити про факт злочину чи про його обставини. Застосовується експертна версія про наявність таких загальних і часткових ознак, яка будується на основі аналогії, виходячи із аналізу способів учинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом документів, у тому числі нерозкритих, узагальнення практики дослідження підроблених документів, особистого досвіду спеціаліста (експерта) [3, с. 211-214].

Розподілення наданого документа на інформаційні поля може відбуватися за комплексами ознак, що досліджуються різними видами судових експертиз. З огляду на це в ньому можна виділити такі інформаційні поля ознак: техніко-криміналістичного дослідження паперових документів; дослідження матеріалів документів (паперу, пластику, магнітної стрічки, оптичного диску, фотознімку тощо); трасологічних, фототехнічних, аудіофонографічних; ідентифікації портретних та інших видів зображень.

1.3. Формулювання окремих завдань на дослідження обирається з переліку ідентифікаційних та діагностичних завдань з дослідження виділених інформаційних полів ознак, враховуючи необхідність забезпечення повноти дослідження [4, с. 136-148; 3, с. 347]. Виходячи із запропонованого визначення поняття документа, типові окремі завдання на дослідження його елементів можна систематизувати за таблицею 1.

1.4. Формулювання узагальненого завдання: містить рекомендації щодо узагальнення обраних окремих завдань. Узагальнене завдання за узгодженням із замовником дослідження можна трактувати як встановлення ознак злочину, що пов'язаний з обігом наданого документа.

2. Блок забезпечення підготовчого етапу полягає у визначенні оптимального порядку застосування експертних методик.

2.1. Система встановлення низки окремих експертних методик має бути побудована відкрито до сформульованих окремих завдань. У випадку існування декількох конкуруючих методик перевага надається тим, що апробовані в установленому порядку Міністерством юстиції України, надають можливості досягти більш інформативного результату та доступні для використання.

2.2. Система встановлення послідовності застосування окремих експертних методик. Вибір окремих експертних методик проходить відповідно до визначених інформаційних полів ознак. При цьому діють правила пріоритетного їх вибору, виходячи із принципів: а) максимального збереження об'єкта дослідження, що передбачає застосування не руйнуючих методик поперед руйнуючих; б) отримання максимальної інформації – пріоритет надається більш інформативним методикам; в) економічності дослідження – прості не руйнуючі інформативні методики застосовуються поперед тих, що потребують дорогішого обладнання і витратних матеріалів.

2.3. Система технічного забезпечення окремих експертних методик: містить відомості про наявні технічні засоби, їх тактико-технічні характеристики і ступінь працездатності.

2.4. Система кадрового забезпечення проведення дослідження, що узагальнює реєстраційні дані про судових експертів (спеціалістів): їх спеціалізацію, рівень кваліфікації, досвід, місце роботи.

2.5. Система організаційного забезпечення, що необхідна для організації збереження й транспортування матеріалів на дослідження, застосування окремих методик за обраною послідовністю, забезпечення роботи технічного обладнання тощо. Вона містить інструкції з порядку дослідження, зберігання і транспортування об'єктів, використання обладнання та витратних матеріалів.

2.6. Система інформаційного забезпечення, що призначена для здійснення оперативного обміну інформацією між суб'єктами експертної технології: містить довідники з питань процесуального, методичного, технічного забезпечення досліджень.

3. Робочий етап, реалізований блоком управління, із застосуванням окремих експертних методик, який має такі системи забезпечення.

3.1. Адміністративного управління: містить засоби планування і контролю термінів проведення досліджень, виконання запитів про додаткові матеріали тощо.

3.2. Збирання результатів застосування окремих експертних методик: містить засоби передачі результатів до адміністратора та забезпечення їх точності та конфіденційності.

4. Заключний етап реалізується блоком формування висновку. Він забезпечений такими системами.

4.1. Аналізу і синтезу результатів застосування окремих експертних ме-

тодіс містить процедуру порівняння результатів і розв'язання суперечок, які можуть виникнути між ними. Синтезуючий висновок, який складається, поруч із категоричними судженнями може містити відомості про виявлені протиріччя між результатами застосування різних методик, а також вірогідні висновки щодо предмету дослідження.

4.2. Формулювання узагальнюючого висновку: забезпечує складання документа за результатами дослідження та формулювання висновку відповідно до складеного за п. 1.4. узагальненого завдання на дослідження.

Таблиця 1. Типові окремі завдання на дослідження документів

Структурні елементи документа		Типові окремі завдання			
1	Інформація	1.1.	Встановити ознаки логічної підробки	1.1.1.	Встановити спосіб логічної підробки
					1.1.2.
		1.2.	Встановити дослідний зміст документа	1.2.1.	Вирішити інше дитнос питань запитаць щодо змісту документа
					1.2.2.
2	Система кодування	2.1.	Встановити систему кодування інформації	2.1.1.	Встановити тип системи кодування
					2.1.2.
		2.2.	Встановити ознаки заміни чи перекручення кодів	2.2.1.	Встановити тип та спосіб заміни чи перекручення кодів
					2.2.2.
3	Носій інформації (матеріал документа)	3.1.	Встановити ознаки технічної підробки документа	3.1.1.	Встановити тип та спосіб технічної підробки документа
					3.1.2.
		3.2.	Провести порівняння матеріалу документа зі зразками (еталонами)	3.2.1.	Встановити відповідність чи невідповідність еталонам
					3.2.2.

Список літератури:

1. Шейтцько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський та російсько-український) / За ред. В.Я. Тація. – Харків: Право, 2001. – 560 с. 2. Сегай М.Я., Стригас В.К. Актуальні проблеми експертної технології в умовах ІПТ // Криміналістика и судебная экспертиза. – 1984. – Вып. 29. – С. 3-7. 3. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Кол. авторів: Глібо В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шейтцька. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 684 с. 4. Шейтцько В.Ю. Довіряк слідчого. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 208 с.

Надійшла до редакції 21.12.2001 р.